

УДК 159.964.2

DOI 10.32782/urj/2026-4-1-6

ТРИВОГА МОТОРОШНОГО: ЗУСТРІЧ ІЗ НЕЗВОРУШНИМ

Юлія Мединська, психолог, к.психол.н., психотерапевт, супервізор УСП, УКПП
Львівський психоаналітичний інститут ментального здоров'я
м. Львів, Україна

ANXIETY OF THE UNCANNY: AN ENCOUNTER WITH THE UNMOVING

Yulia Medynska, psychologist, Ph.D., psychotherapist, supervisor of the UUAP, UCPP
Lviv Psychoanalytic Institute of Mental Health
Lviv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5688-0903>
yukia@ukr.net

Вступ. Неможливо уявити собі людське життя, яке минуло би без викликів чи складних ситуацій, серед яких можуть бути й дуже страшні переживання, пов'язані з загрозою для життя та здоров'я, ідентичності, гідності, приналежності до значимої соціальної групи. Війна, що триває у форматі повномасштабного вторгнення вже четвертий рік, занурює нас у постійне проживання таких подій, що за рівнем загрози та травматичного впливу на психіку є далеко поза межами буденного, рутинного стресу. Фактично, більшість наших співгромадян поміщені в ситуацію, де феноменологічно виконується критерій А для діагностики посттравматичного стресового розладу за DSM-5: «наявність травматичної події, що викликала загрозу або фактичну смерть, серйозну травму або сексуальне насильство» (Regier, Kuhl & Kupfer, 2013). Мало сказати, що ці події є страшними: той жах, який вони викликають, несе на собі відбиток моторошного. Вони змушують відчувати страх, який містить елемент усвідомлення, що окрім очевидної біди, зі всіма цими подіями «щось не так». А якщо точніше, то «щось не так» з авторами цих подій – їхні дії викликають зловісне відчуття нерозуміння, контакту з кимось, хто втратив щось дуже важливе у своїй людській подобі. Тому я вирішила уважніше придивитися до цього виміру моторошного в нашому актуальному досвіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернімось до базового визначення феномену «моторошного», яким послуговується психоаналітична теорія і практика. Моторошними є ті події, які особливим чином промовляють до нас, особливим чином резонують із нашим досвідом. З. Фройд намагається розкрити секрет «моторошного» в однойменній роботі 1919 року. У цій роботі він досліджує, як «звичне, домашнє, знайоме, затишне» (heimlich) у своєму синонімічному ряду раптом приходять до свого антоніма – «чуже, чужорідне, невідоме, те, що мало лишитися потаємним, але проявилось» (unheimlich). «Heimlich – unheimlich» – це дуже дивна пара слів, які, будучи антонімами, при глибшому дослідженні виступають як синоніми. Тому З. Фройд формулює припущення: моторошне – це таке «чуже», яке по суті є «рідним». Це повернення витісненого, яке раніше було власним (рідним), але через свою неприйнятність було витісненим (стало чужим), а потім - при поверненні - постало перед нами як абсолютно чуже, хоча й резонує з витісненим рідним. Зустріч з «рідним чужим» стається несподівано, не заплановано, раптово, з невідомих причин – звідси і виникає це відчуття зловісно незрозумілого, непіддатного контролю (Freud, 2018).

Подальші дослідження З. Фрейда та інших авторів показують, що моторошним є щось таке, про що ми не маємо певності: живе воно

чи неживе (Royle, 2003; Schlipphacke, 2023; Kjeldgaard-Christiansen & Clasen, 2023). Ми очікуємо, що щось є живим, а при ближчому розгляді виявляється, що ні. Як воскові ляльки, зомбі, автомати та роботи – неживі на межі живого. Або навпаки: коли ми думаємо, що щось є предметом, неживим, лялькою, а при ближчому погляді виявляється, що воно подає ознаки живого. Ілюстрацією цього виду моторошного є сюжет «Пісочної людини» Т. Гофмана, до якого звертається З. Фройд: красуня Олімпія, в яку закоханий головний герой Натанаель, виявляється неживою лялькою, що остаточно руйнує й так крихке психічне здоров'я головного героя.

Ми ж зіткнулися з людськими вчинками – вбивствами, тортурами, ув'язненням, викраденням людей. Чи може так робити людина? Як має почуватися така людина, коли вона це чинить? Як може вона пояснити собі таку абсурдну, непотрібну навіть з точки зору воєнних дій деструктивність, зрештою, заборонену навіть законами війни? Може, в цьому є щось нелюдське? Може, наш ворог вийшов за межі живого особливим чином – як зомбі, як автоматон, як робот без почуттів та сумнівів? Він рухається, говорить, щось робить, але не поводить, не переживає, не чуває в людський спосіб (як людина). Я зроблю ще один хронологічний крок назад – щойно перед повномасштабним вторгненням ми пережили пандемію COVID-19. Цей ворог був також і страшним, і моторошним. Адже вірус не є живою істотою, йому потрібно приєднатися до живої структури ДНК, щоб «ожити» і почати множитися. Він ані мертвий, ані живий. Він – ідеальний образ ворога, який абсолютно спокійно, незворушно, без жодних емоцій косить людей, проникаючи своєю неживою природою в їхній живий організм. Вмирає організм – вмирає вірус у ньому, організм живе – вірус живе. Незворушність і бездушність – ось що поєднує вірус і нашого актуального ворога в його колективному портреті. Бо, звісно, на персональному рівні ворожий солдат має якусь мотивацію і особисті почуття до того, що він робить. Але якщо ми піднімемось на рівень соціальних процесів, то можемо побачити колективний вимір цієї незворушності у вчиненні зла.

Мета статті. «Незворушне є моторошним як різновид неживого, недо-живого» – такою є гіпотеза, дослідженню якої присвячена дана стаття. Метою статті є висвітлення наявного психоаналітичного розуміння феноменології незворушного.

Виклад основного матеріалу. Якщо розпочати наше дослідження феноменології незворушного у манері, притаманній для психоаналітичної традиції теоретизування, то доречно буде звернутися до образів античної міфології. В першу чергу, на думку спадає Аїд – Бог підземного царства мертвих. Він незворушний, вічно холодний, величний, тихий та пустий. Контакт з ним можливий після смерті, коли й ти стаєш тихою і порожньою тінню. Він неблаганний і непорушний. Слугують йому три мойри – Клото, Лахесіс і Атропос, які тчуть нитку життя, відміряють її довжину та обрізають її тоді, коли настає час. І ніхто не може переконати їх не робити цього, навіть боги (Білецький, 1989). Ці персонажі втілюють моторошне у його невідворотності та незворушності. Античний міф стає у цьому контексті камертоном, який через образи та історії дає не стільки знання, скільки відчуття того, що ми вирішили дослідити.

Незворушний об'єкт у психоаналітичному баченні – це такий об'єкт, з яким не вдається збудувати стосунок, бо він ніяк не відгукується на переживання і страждання партнера по комунікації. Незворушний об'єкт – той, який, за В. Біоном, формує щодо свого партнера зв'язки по типу -L, -H, -K. У термінології В. Біона – це зв'язки «мінус-любов = не-любов», «мінус-ненависть = не-ненависть» і «мінус знання = не-знання». Це незворушна порожнеча, з якою якимось треба взаємодіяти. Якщо її «зворушити», викликати в неї почуття, нехай навіть негативні, то є шанс мати хоч якийсь стосунок. А з порожнечею, яка емоційно глуха, порожня, безконечно-нейтральна, такий стосунок дуже односторонній і травматичний (Symington & Symington, 2002).

У роботі «Увага та інтерпретація» В. Біон порівнює тривимірний простір із безвимірним, безконечним простором. Тривимірний простір є передумовою для створення контейнера, відтак – побудови апарату по думанню думок, який буде здійснювати функцію алфавети-

зації бета-елементів. А безвимірний простір є космічною порожнечою, яка може поглинути та розкласти на атоми досвід будь-якої інтенсивності та змісту. Супроти космічної порожнечі драма матері, яка втратила дитину, батька, який втратив сім'ю, драма полоненого чи пораненого і так далі – це ніщо, це нуль. Це мікрон, нано-частинка у незворушному світовому океані. В. Біон пише: «Безвимірний простір розриває на шматки всі досвіди і розкидає ці шматки в безконечності» (Bion, 2010). Тоді немає шансу застосувати до них К-процес – зібрати в єдину картину і пізнати. Такий розкиданий у безвимірності досвід є чимось ще менш якісним, аніж бета-елементи, це ще гірше – це бета-елементи, настільки сильно розбавлені, розкидані у вакуумі, що шанс пов'язати їх в якусь цілісність стремить до нуля. З цієї безконечної порожнечі до нас можуть повертатися лише «дивні об'єкти» – якісь недопрацьовані, недосимволізовані, фактично травматичні досвіди, які не придатні для нарративування. Вони, як уламки в тілі психіки, інкапсулюються і залишаються неопрацьованими емболами, фрагментами травми.

Ще один автор, який дає добру оптику для осмислення незворушного об'єкта, – це Андре Грін і його концепція «мертвої матері» – тієї, яка до певного моменту була присутньою і включеною, а згодом стала порожньою та незворушною. Спроектвані у неї частки досвіду немовляти замість того, щоб бути розкодованими та репрезентованими, зависають у порожнечі. Немовля опиняється в присутності неприсутнього об'єкта, зануреного у своє власне горе. А. Грін так описує цей процес: «До моменту втрати дитина почувала себе коханою, незважаючи на всі непередбачені випадковості, яких не виключають навіть найідеальніші стосунки. З фотографій у сімейному альбомі на нас дивиться веселе, бадьоре, допитливе немовля, повне нерозкритих здібностей, у той час як пізніші фото свідчать про втрату цього первинного щастя. З цим усім буде покінчено, як із зниклими цивілізаціями, причину загибелі яких марно шукають історики, висуваючи гіпотезу про сейсмічний поштовх, що зруйнував палац, храм, будівлі та житла, від яких не залишилося нічого, крім руїн» (Green, 1986). Внаслідок такої менталь-

ної катастрофи в психіці формується так зване «холодне ядро», яке залишить непоправний слід у всіх подальших лібідинозних інвестиціях таких суб'єктів.

Перш, ніж запропонувати наступну тезу моїх роздумів, важливо зробити наступне застереження: звісно, проводити паралель між нашими стосунками з агресивними сусідами і стосунком немовляти і матері є теоретичним перебільшенням. Я б не хотіла, щоб це моє твердження було сприйняте як опис «дитячо-материнських» стосунків. Я ставлю акцент на взаємодію будь-якого суб'єкта – немовляти чи дорослого – з порожнечою, яка раптово виникла на місці *heimlich* – рідного та знайомого. Отже, врахувавши цю мою позицію, можемо продовжити. До початку війни у нас було певним чином артикульоване ставлення до сусідів – все ж ми маємо довгу спільну історію виживання в одній імперії, формування світогляду засобами тоталітарної пропаганди, існування штучно створених міфів про історичне «братерство» слов'янських народів. Але те, з чим ми зіткнулися в часи війни, – це раптове оприсутнення незворушності, різке зривання масок та проявлення нелюдської бездушності у переслідуванні своїх цілей. Мовою А. Гріна стала раптова «дезінвестиція» стосунку, який до цього моменту всі учасники якось собі артикулювали (катектували). І цей вияв оголення, представлення об'єктів у їхній буквральності є катастрофою, в якій нас дегуманізовано як живих істот.

А. Грін описує наслідки такої дезінвестиції. Найперше виникає фантазійна спроба «оживити маму» – дитина вступає в комплементарну ідентифікацію. Щось подібне, напевно, почало з нами відбуватися в 2014 році, з часу «зелених чоловічків». Ми ніяк не могли повірити, що цей об'єкт настільки безоглядно незворушний у ставленні до нас – настільки «мертвий». Ми вперто захищалися від усвідомлення масштабу бездушності того, хто зазіхнув на наші кордони. Можливо, подібний акт «оживлення неживого та його одухотворення» неоковирно і незграбно намагався зробити Папа Римський зі своєю ідеєю поєднати в одному дійстві українську і російську жінок. З психоаналітичної точки зору можна думати про цей жест як про спробу магічного

впливу на світ – акт анімістичної магії: оживити неживе, зблизивши живе та неживе, наділивши неживе ілюзорними рисами живого. Спроба зворушити незворушне і таким чином змінити ситуацію на краще. Але в реальності така магія не працює.

Звісно, дитина зазнає невдачі у своїй спробі оживити неживе, бо її мама має свої дорослі причини на такий «відсутній» стан. Наступним етапом психічного порятунку стає психічна дезінвестиція цього незворушного об'єкта вже з боку самої дитини – психічне вбивство без ненависті. «В тканині об'єктних стосунків утворюється діра», – так пише про це А. Грін (Green, 1986). Якщо провести паралель з нашим ставленням до дегуманізуючого нас об'єкту, то воно наразі ще не є «холодним», позбавленим афекту. Ми ставимося до ворога з ненавистю, яка регулярно отримує підживлення через щоденні атаки. Але постійне життя у ненависті формує певну нечутливість до неї, вона стає звичним фоном, що «роз'їдає» нашу людяність як таку. Ми вимушено, реактивно дегуманізуємось у цьому виживанні та витримуванні, симетрично до а-гуманності, не-людськості автора цього смертоносного дійства.

На щастя, здатність зберігати людськість у собі не детермінована виключно у полі воєн-

ного досвіду. Є чимало сфер нашого життя, у яких емпатія, відданість, відповідальність, співчуття, осмислена провина та репарація завданої шкоди тримають на собі «світопорядок» і дають нам надію на збереження психічного здоров'я у його найглибшому екзистенційному вимірі.

Висновки. Зустріч із незворушним є компонентом психічної травми, що оголяє психічну структуру людини та показує її слабкі місця. Незворушне ставить під сумнів ядро людяності – здатність до символізації та сублімації деструктивних сил, спроможність переживати співчуття та провину, готовність репарувати знищене. Колективна зустріч з нелюдським, незворушним, неживим чинить аналогічний вплив у масштабах цілого соціуму. Контакт із незворушним є моторошним виміром тривоги, яку ми переживаємо і як окремі особистості, і як соціум загалом. Психоаналіз, володіючи знанням про закономірності глибинного життя людини, може передбачати страшні наслідки травматизації через зіткнення з «холодним ядром» дезінвестиції, з позамежевим досвідом у собі – бездушним, холодним, омертвляючим все живе. Питання збереження людяності в собі та на рівні соціуму залишається як ніколи актуальним.

Список літератури:

- Білецький, А. О. (1989). Міфологія і міфи античного світу. *Словник античної міфології/уклад.: ІЯ Козовик, ОД Пономарів.*
- Bion, W. R. (2010). *Attenzione e interpretazione.* Armando editore.
- Freud, S. (2018). The Uncanny. *Dialogues in Philosophy, Mental & Neuro Sciences, 11(2).*
- Green's, A. (1986). The dead mother.
- Kjeldgaard-Christiansen, J., & Clasen, M. (2023). Creepiness and the Uncanny. *Style, 57(3), 322-349.*
- Regier, D. A., Kuhl, E. A., & Kupfer, D. J. (2013). The DSM-5: Classification and criteria changes. *World psychiatry, 12(2), 92-98.*
- Royle, N. (2003). *The uncanny.* Manchester University Press.
- Schlipphacke, H. (2015). The place and time of the uncanny. *Pacific coast philology, 50(2), 163-172.*
- Symington, J., & Symington, N. (2002). *The clinical thinking of Wilfred Bion.* Routledge.

Анотація. Стаття присвячена психоаналітичному осмисленню феномену тривоги, що набуває виміру моторошного у ситуаціях масивної травматизації, зокрема в умовах повномасштабної війни. Вихідним пунктом дослідження є припущення, що специфічною якістю травматичного досвіду сучасності є зустріч із незворушним – таким, що постає як особливий різновид неживого або недо-живого та викликає зловісне відчуття порушення меж між живим і мертвим, людським і нелюдським. У статті здійснено аналіз класичного психоаналітичного розуміння моторошного, запропонованого З. Фройдом, із подальшим розширенням цього поняття через сучасні теоретичні оптики. Особливу увагу приділено концепції мінус-зв'язків В. Біона та його розрізненню тривимірного і безвимірного простору як метафор різних способів психічного опрацювання досвіду. Показано, що контакт із незворушним об'єктом унеможливорює форму-

вання контейнерних стосунків і призводить до фрагментації, десимволізації та накопичення неопрацьованих травматичних елементів. Додатковою теоретичною рамкою виступає концепція «мертвої матері» А. Гріна, яка дозволяє осмислити досвід раптової дезінвестиції об'єкта та формування «холодного ядра» як наслідку зіткнення з порожнечою там, де раніше існувала жива присутність. Проводиться феноменологічна паралель між раннім досвідом взаємодії з незворушним об'єктом і колективним переживанням дегуманізованого насильства. У висновках наголошується, що зустріч із незворушним є важливим компонентом психічної травми, який ставить під загрозу здатність до символізації, емпатії та репарації. Психоаналіз розглядається як інструмент осмислення цього досвіду та як можливий ресурс збереження людяності в умовах екстремальних соціальних випробувань.

Ключові слова: тривога, моторошне, незворушне, психічна травма, дегуманізація, психоаналіз, символізація.

Abstract. The article is devoted to a psychoanalytic exploration of anxiety that acquires an uncanny dimension in situations of massive traumatization, particularly in the context of full-scale war. The starting assumption of the study is that a distinctive feature of contemporary traumatic experience is the encounter with the unresponsive – understood as a specific form of the non-living or not-quite-living – which evokes a disturbing sense of disrupted boundaries between the living and the dead, the human and the non-human. The paper examines the classical psychoanalytic understanding of the uncanny as formulated by S. Freud and further develops this concept through later theoretical perspectives. Special attention is given to W. Bion's notion of minus-links and his distinction between three-dimensional and dimensionless space as metaphors for different modes of psychic processing. It is argued that contact with an unresponsive object prevents the formation of containing relationships and leads to fragmentation, de-symbolization, and the accumulation of unprocessed traumatic elements. An additional theoretical framework is provided by A. Green's concept of the “dead mother,” which allows for an understanding of the experience of sudden object disinvestment and the formation of a “cold core” as a consequence of encountering emptiness where living presence once existed. A cautious phenomenological parallel is drawn between early experiences of relating to an unresponsive object and the collective experience of dehumanized violence. The conclusions emphasize that the encounter with the unresponsive constitutes a crucial component of psychic trauma, one that threatens the capacities for symbolization, empathy, and reparation. Psychoanalysis is presented as a framework for understanding this experience and as a potential resource for preserving humaneness under conditions of extreme social adversity.

Keywords: anxiety, the uncanny, the unmoving, psychic trauma, dehumanization, psychoanalysis, symbolization.

Дата першого надходження статті до видання: 01.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)